

A Győr megyei úrbéri térképek digitalizálása, a helytörténetírás és történetírás¹

Néma Sándor igazgató,
Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

Mc Luhen professzor az 1960-as évek elején már megjósolta a Gutenberg galaxis végét. A bemutatott térképek (anyagok) a közelmúltban (a könyvnyomtatás átalakulásakor) került kiadásra, és egyes térképei, majdnem a kiadással egy időben jelentek meg a levéltár honlapján is. (www.gyor-megy-arch.hu). A kötet, azaz „Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratos térképeken” című kiadvány, maga is a két technika, információs rendszer-kettős, azaz öszvér terméke.

A térképek kutatása természetesen már az 1860-as években megkezdődött. A térképek feltárásáról, kiadásáról természetesen az ilyenkor szokott formula szerint, azaz a „teljesség igénye nélkül” említem meg a következőket. 1965-ben jelent meg a „Kéziratos térképek a területi állami levéltárakban” sorozat első hat kötete, köztük a Győri Állami Levéltár térképjegyzéke. A további folytatás áttekintése nélkül a mai térképkiadások közül még megemlítem a Vas Megyei Levéltárban szerkesztett és készített „Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények” című folyóirat térképmellékletét. A sorozat célját a következőképpen fogalmazták meg a 2001/1-es számban: „Célünk elvileg tehát Vas megye teljes régi – katonai és polgári – térképanyagának feldolgozása lenne. Tisztában vagyunk azonban a korlátjainkkal, nevezetesen azzal a szomorú ténnyel, hogy a történeti Vas vármegye egész területére vonatkozó összes térkép összegyűjtéséhez, a névanyag feldolgozásához, a munkapéldányok elkészítéséhez, a rekonstruált térképlapok megrajzolásához és közzétételükhöz valószínűleg életünk hátralévő ideje még akkor sem lenne elegendő, ha ezután már semmi mással nem foglalkoznánk. Így abban reménykedünk, hogy munkánk példája majd egyszer követőkre talál.”

A következő sorozat, amit mindenképpen érdemes megemlíteni, Szabolcs-Szatmár-Bereg

Megye Levéltárának kiadványa az első katonai felmérés térképszelvényeiről, Pók Judit szerkesztésében. Ez utóbbi kiadvány formátumát a Győr Megyei Levéltár is átvette.

A mi munkánk fő célját már Rómer Flóris megfogalmazta a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek hasábjain 1865-ben: „Az időnek és a helynek kellő tudása nélkül nincsen történelem, hanem csak mese. Az említett munka annál nehezebb lesz, melynél inkább halogatjuk: legnagyobb akadályt görtinend [gördít] elébe a tagosítás, mely az uraság és jobbágyság birtokait összekevervén, majd lehetetlenné teszi az ezen irányban való biztos haladást, és 20–30 év múlva, midőn a régi jobbágyság legnagyobb része ki fog halni, egyedül az uradalmi archívumokban fennmaradt térképekből lehet majd valamit kikutatni, midőn magán a területen a kiszáritott pocsolyák, csatornázott patakok és ezek más irányban vezetett utak, többé semmi biztos útmutatóul nem fognak szolgálhatni, és a régi nem csak nyelvészeti, de földleirati szempontból is annyira érdekes határjárások érthetetlen rejtélyekké válnak. Kezdjük tehát e téren is már egyszer valamit legelőbb tenni akarni!”

Győr

¹ Az MFTTT által 2005. 06. 30. és 07. 02. között Győrben megrendezett Vándorgyűlésen elhangzott előadás szerkesztett változata.

Győr

A térképek gyűjtését 1999-ben kezdtük meg, az alapot természetesen Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára 332 darabos úrbéri térképgyűjteménye jelentette. Ezt egészítettük ki a Győri Egyházmegyei Levéltárból és a Pannonhalmi Levéltárból kiválogatott földabroszokkal. Így a Győri Levéltár gyűjteményéből 55, az Egyházmegyei Levéltárból 15, a Pannonhalmi Levéltárból 16 darabot válogattunk ki, azaz összesen 86-ot. Erről – a nagyításokkal és egyéb kiegészítésekkel együtt – összesen 98 kép került közlésre.

Pannonhalma

Győr vármegyében 1845-ben a következő helységeket írták össze: Győr szabad királyi várost, Hédevvár és Szentmárton mezővárost, valamint 78 falut és 49 pusztát. Győr megye 78 falvából 44-ről, 49 pusztájából 4-ről, mindkét mezővárosáról egy-egy, Győr városáról, a megyéről és a Rába folyóról jelent meg egy hatszekciós térkép, azaz összesen 58 földrajzi egységről.

A kötet három részből áll: az első részben, a bevezető tanulmányokban, igyekeztünk bemutatni, felvillantani, milyen kutatásokra lehet felhasználni a térképet. A másodikban egy kilencfokú szempontrendszer szerint megadtuk a térképek paramétereit és a dokumentumokon olvasható feliratokat. A latin és német feliratokat lefordítottuk. A harmadik részben magukat a térképeket közöltük színes formátumban.

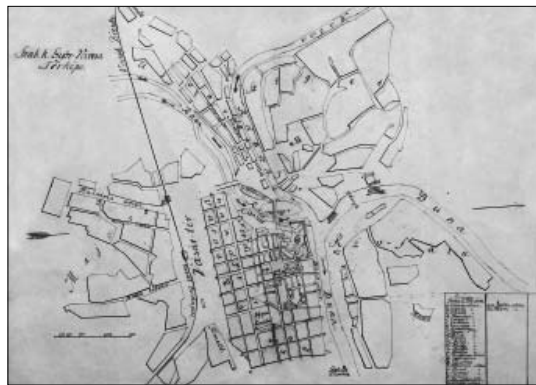
Az előadás következő részében néhány földabroszon keresztül próbálom bemutatni, milyen irányú kutatásban lehet felhasználni e képes forrásközlést.

Győr város belső részeinek térképe 1793-ból (lásd címlapon, felső kép), valamint Győr ábrázolása délről, a fehérvári kapu felől Holló Alajos vízfestménye (lásd címlapon, alsó kép)

Hrussovsky Imre állami és városi mérnök rajza szerint Győr belvárosában 679 ház, tíz teljesen szabályozott utca, öt nyilvános kút, hét főcsatorna található. Az erődváros három, délről a székesfehérvári-, nyugatról a bécsi- és északról a Duna-kapun keresztül közelíthető meg.

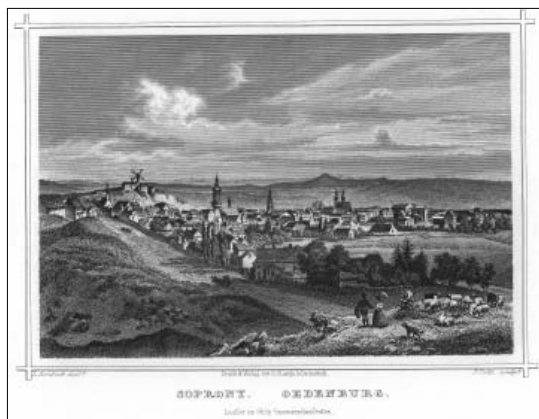
Természetesen a térképhez hozzárendelhetünk olyan metszetet is, ami az erődvárost „utolsó” pillanatban mutatja teljesen ép állapotban, 1809-ben, a francia ostrom előtt. Holló Alajos vázlatja, eredetije a Nemzeti Múzeum gyűjteményében található. A város a déli oldalról látható a székesfehérvári kapu felől. Egyébként a kapunak az 1890-es években lebontott tornya adott mintát a várakok helyén álló mai város-háza tornyának.

A következő térkép szintén a várost ábrázolja a XIX. század második felében (1. kép). Az eltelt közel fél évszázad alatt bekövetkezett gyors változás, a várfalak lebontása, s a helyén nyílt utak szerves folytatása a belváros térszerkezetének. Ezek az új kerületek, a Ferenc és Ferdinánd város fokozatos kiépülését mutatják be, s látható, hogy a majoroknak nevezett Nádorváros itt még beépítetlen, s a Bécs–Buda vasútvonal a város szélén húzódik, míg ma már a központot keresztezi.

1.kép Győr szabad királyi város térképe a XIX. sz. közepe után

Természetesen nemcsak a város vagy városok településtörténetéről ad gyors és kiváló áttekintést egy-egy térkép, hanem a falvakéről is. Így például Abda és környékének térképe az 1750-es években (lásd hátsó belső borítóoldalon) a folyó közeli és szigetközi települések problémáját mutatja be. A falu ugyanis 1750 előtt a Rábca folyótól délre helyezkedett el, s még láthatjuk a település és a temető régi helyét. Az új település már a Rábca északi partján terül el. Később, 1830-ban az árvíz miatt mai helyükre költöztek át.

Sopron

Sajátságos forrása a helytörténetnek a hédervári és rárói uradalom térképe 1815 és 1824 között (lásd hátsó külső borítóoldalon felül). A térkép jól mutatja az uradalom településhatárait, faluhelyeit, pusztáit, részletezve az Öreg-Duna szigeteit, ágait. A határok mellett a szerző feltüntette a vadászati tilalmat jelző táblák pontos helyét is. Egyben a térkép segítségével lokalizálni lehet az áradások vagy a török által elpusztított falvak egy részét is. Így például Héderváron Parázsszeg, Asványtól észak-keletre Gyülevíz, keletre Oltva, majd Zsejkepuszta, Kistákopuszta, Sárásér, Kenderesmedve településeket is. (Oltva még a XVII. századi porta összeírásban is szerepel.)

Sajátságos helyzetről tudósít a Nagy- és Kisbaráton a csornai Szent Mihályról nevezett premontrei prépostság és Viczay Mihály birtokainak elhatárolásáról 1778-ban készült térkép (lásd hátsó külső borítóoldalon alul). A forrásául szolgáló történet még a hódoltság korába megy vissza. A török földesurak legtöbbször arra kényszerítették a jobbágyokat, hogy pénzben fizessék meg évi tartozásukat, amibe természetesen nem számolták bele a szőlőmunkát, gyalognapszámot és

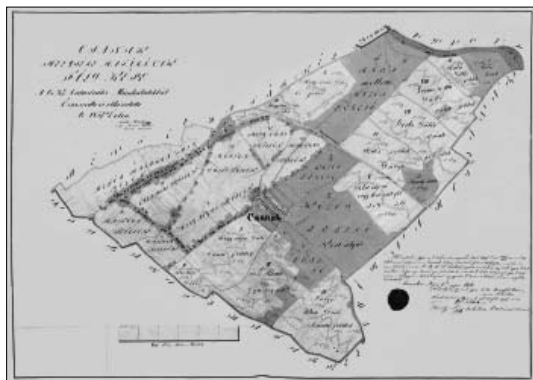
az ajándékokat. Az adózók természetesen igyekeztek kibújni a kötelezettség alól.

A török a kisebb-nagyobb birtokok után egyenlő adórészt követelt; ezért a korábbi földesurak tudtával, de talán nem mindig engedélyükkel, a földek határmezsgyéjét betöltötték, lerontották, s így két-három birtok után fizettek annyi adót, amennyit egy után kellett volna. E cselfogás a török kiűzése után bosszulta meg magát, mivel térképek híján a birtokok szétválasztása véres hátravillongásba torkolt.

Itt e térkép egy hasonló határper végére tesz pontot a csornai premontrei prépostság és Viczay Mihály közt, hiszen a földek szétosztása a XVIII. században komoly problémát okozott. A térkép egy hódoltságbeli település stratégiai emléke is, mivel az erdőhatáron álló szőlőhegyekben lévő viskók lakói az első jelre elhagyhatták földjeiket, s körülzárni sem lehetett a hosszan elhúzódó házaikat. Nyúlhegyben például a hegyben álló házikókat, sőt a XVIII. században épült templomukat a Sokorói-dombság lábánál húzódó győr-veszprémi útvonalról máig sem lehet látni.

Az 1683-as hadjárat alatt a Győrt ostromzár alatt tartó sereg Csanakot is elpusztította. A szőlőhegy rendbetételére Rumer Márton főpap 33 győri nemesnek és jobbágyoknak adott 11 évre szőlő szabadságot. Lendvay Placid 1694-ben már engedélyezte a szőlőhegyi statutum megalkotását.

A szőlőhegy településképeinek bemutatására a legjobb példa Csanak község 1857-es térképe (2. számú kép). Ábrázolja a szőlőhegyi telkeket és a rajtuk lévő épületek alaprajzát is. E dokumentumhoz csatolhatjuk a Schopf-féle szőlőhegyi birtokról készült festményt is. Az 1820-as években készült alaprajz bemutatja, hogy nézett ki, milyen volt Győr város főjegyzőjének écsi szőlőhegyi birtoka (3. számú kép).

2. kép Csanak község térképe 1857-ből

3. kép Schopf Ferenc, Győr város főjegyzőjének szőlőhegyi birtoka Écsen az 1820-as években

Rövid értékelésképpen elmondható, a kéziratos térképek különösen fontos forrásai a néprajznak, az agrártörténetnek, a településtörténetnek, a nyelvtudománynak, a régészetnek, a botanikatörténetnek, a vízgazdálkodásnak. A térképek rajzai, ábrái értékes képek forrásai az épületeknek, szerszámoknak, eszközöknek, munkálatoknak s az életmódnak.

A digitalizálás lehetővé teszi akár azt is, hogy a kutató áttekintse az úrbéri térképeket, s a későbbiekben a levéltári források fizikai jelenléte nélkül megítélje, hogy szükség van e egyáltalán az eredeti elővételére, így természetesen a technika fejlődése lehetővé teszi a nem tömeghasználatra készült dokumentumok védelmét. Ez minden levéltár elsődleges szempontja.

A kötet mindenképpen forrásértékű, hiteles tájékoztató és tájékoztató eszköz és újdonság, hiszen az úrbéri térképek egy megyére vonatkozó válogatott gyűjteményét még sehol nem adták ki. Így e kiadványt a kéziratos térképekről készülő új sorozat első darabjának is tekinthetjük. Reméljük, más levéltárak is követik Győr megye példáját, de bízunk abban is, hogy a másodikat is mi készítjük el, immár Moson megyéről.

Digitalisierung der Urbankarten vom Komitate Raab und die Lokalgeschichtsschreibung

Néma, S.
Abstract

Das Rückgrat des Vortrags gab der im Jahre 2003 erschienene Band mit dem Titel „Siedlungen des Komitates Raab (Győr) von 18-19. Jahrhundert auf handschriftlichen Karten“. Die Veröffentlichung teilt Urbankarten über 58 geographischen Einheiten des Komitates Raab, das heißt über die Königliche Freistadt Raab (Győr), über zwei Marktflecken, das heißt über Sankt Martin und Hédervár, über 44 Dörfern, vier Pünten, Ferner über den Fluß Raab mit. Die Karten stammen von den Archiven des Komitates Raab, der Diözese Raab und des Benediktinerordens. Das Ziel jener Veröffentlichung war die Mittelung dieser Karten als Geschichtsquelle.

Der Band besteht aus drei Teilen. Der erste enthält die Einführungsstudien, der zweite gibt auf Grund von neun Gesichtspunkten die Charakteristik der Karten. Unter anderen die Aufschriften lateinisch, ungarisch, oder deutsch. Der dritte teilt, teilweise auf Grund von Digitalphotographien mit traditioneller Drucktechnik die Karten mit.

Die einzelnen Karten sind wichtige Quellen der Lokalgeschichtsschreibung (der Wirtschaftsgeschichte, der Landwirtschaftsgeschichte), der Volkskunde, der Wasserwirtschaft, der Botanikgeschichte und der Sprachwissenschaft (Flurnamen). Die Bilder der Karten sind interessante Quellen über Häuser, Werkzeuge, Arbeiten und Lebensweise. So

kann man die im Jahre 1793 gefertigte Karten über Raab von Emmerich Hrussovsky mit dem im Jahre 1809 gefertigte Wasserfarbgemälde von Alois Holló besser verstehen.

Sopron, Szent Mihály templom